

Nachtzwaluwen in de duinstreek

Van Schiermonnikoog tot Zeeuws-Vlaanderen

De Nachtzwaluw is als broedvogel in Nederland de laatste twintig jaar bezig goed te herstellen van een dramatische afname in de tweede helft van de vorige eeuw (fig 1), zo goed zelfs dat de populatiegrootte die voor 1950 op 3000 geschat werd, inmiddels volgens de laatste schatting van Sovon alweer bereikt is. De schatting van Sovon voor 2018-2020 bedraagt tussen de 3000 en 4100 territoria. Zandgronden als onze duinen zijn vanouds geschikt biotoop en daar is dezelfde trend te zien (fig 2). Hoewel cijfers van begin vorige eeuw ontbreken, wijzen beschrijvingen uit die tijd er wel op dat de soort toentertijd nog veel talrijker moet zijn geweest, zowel landelijk als in de duinstreek, en ook is er nu nog steeds een grote achterstand in de verspreiding: veel gebieden die in de tweede helft van de vorige eeuw verlaten werden zijn nu nog steeds niet opnieuw bezet (Kleunen 2007).

■ Wim de Groot

Omdat de soort makkelijk te missen is als er niet speciaal na zonsondergang naar gezocht wordt en voor dergelijke tellingen in veel gebieden vergunning moet worden aangevraagd, heb ik in 2019 besloten dit voor de

duinstreek onderzocht te krijgen. Na een oproep in onder meer Fitis (2018) en Tussen Duin en Dijk (2019) kon er al gelijk een eerste telling langs de complete duinstreek vanaf Hoek van Holland tot Schier uitgevoerd wor-

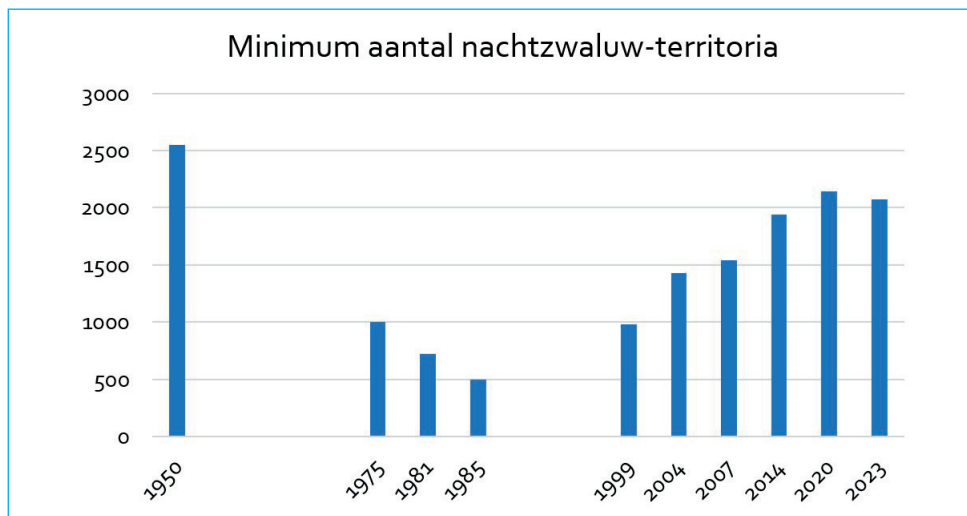

FIG 1. Minimum aantal nachtzwaluw-territoria 1950-2023, vereenvoudigd weergegeven. Bron: Kleunen 2007, NEM (Sovon, CBS, Provincies).

NACHTZWALUW Noordwijk, 17 mei 2021. Foto: René van Rossum

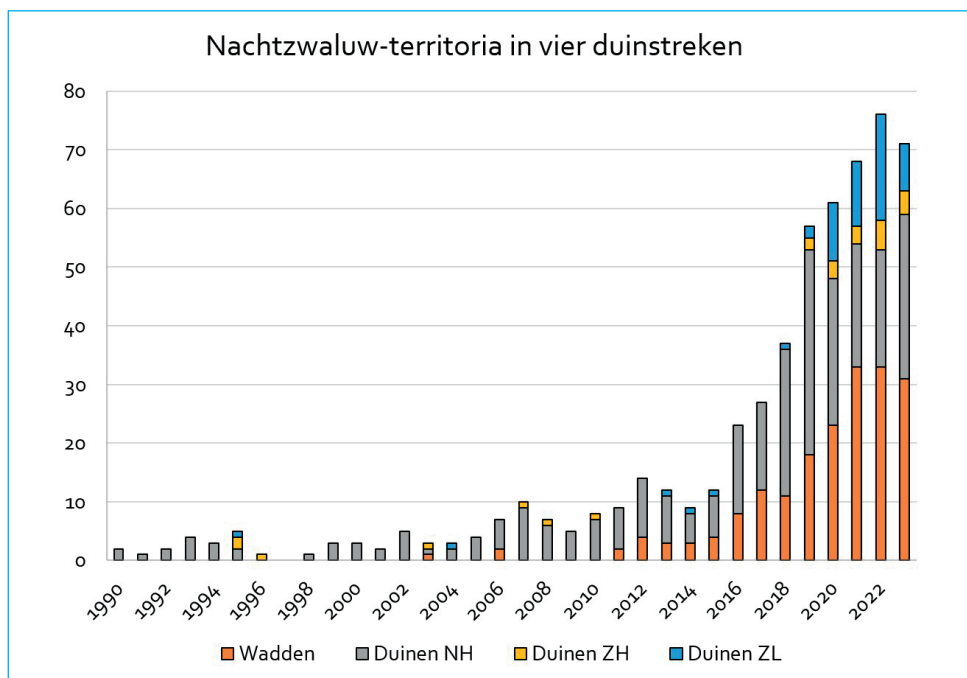

FIG 2. Nachtswaluw-territoria in vier duinstreken, 1990 - 2023, op basis van gemelde territoria en aanvullende tellingen in deelgebieden (o.a. Schoorl). Bron: NEM (Sovon, CBS, Provincies).

den. In 2021 en 2024 is dit herhaald en inmiddels waren er voldoende tellers om ook Zeeland mee te nemen.

De telling vond in 2019 en 2021 op precies één avond plaats, waarop dus een vijftigtal tellers tegelijk in touw waren in het hele duingebied. In 2024 kon ieder zelf prikken binnen een periode van vijf dagen, wat iets meer speling bood qua weersomstandigheden en eigen agenda's. De tellingen vonden steeds rond volle maan plaats, wat extra activiteit van Nachtzwaluwen opleverde (Hout, 2006) en er bovendien voor zorgde dat veel tellers die in hun gebied nul Nachtzwaluwen troffen, toch opgetogen konden verhalen over een fijne wandeling of fietstocht in het zilveren schijnsel van de volle maan. De telling duurde vanaf een half uur na zonsondergang tot ongeveer middernacht, waarbij tellers meestal met zijn tweeën een afgesproken gebied bewandelden of met de fietst doorkruisten. Toestemming van de terreinbeheerders werd vrijwel overal enthousiast verleend.

De verwerking van de gegevens loopt sinds 2024 via 17 speciale telgebieden van Sovon (BMP-Z), die samen alle potentiële broedbiotopen voor Nachtzwaluw in de duinen omvatten. De gebieden zijn erg groot en vergen dan ook meestal meerdere bezoeken. Voorop staat dat alle potentiële plaatsen binnen dat gebied zo gelijktijdig mogelijk bezocht moeten worden, en dat in de telling net als bij een gewone broedvogeltelling erop gelet wordt om géén vogels dubbel te tellen. Dat laatste is met zo'n snelle door het donker vliegende vogel en meerdere gelijktijdige bezoeken soms minder makkelijk dan het lijkt.

Resultaten

Dit jaar hebben we met ruim 55 telbezoeken in de 17 plots totaal op 69 plaatsen Nachtzwaluwen waargenomen, meestal een ratelende man, wat direct meetelt als territo-

rium volgens de criteria van Sovon. In 2019 bleef de teller nog steken op 42 en in 2021 op 34, maar afgelopen jaar was met 69 territoria vervuld de hoogste van de drie. Dit aantal was vrijwel gelijk met de schatting voor 2023 van Sovon, die zijn telling baseert op BMP-waarnemingen over het hele broedseizoen, aangevuld met een aantal tellingen in deelgebieden. De eenmalige integrale telling tijdens de eerste volle maan in juni blijkt dus een redelijk beeld voor deze soort te kunnen leveren. En het mooie is dat zo'n grootschalige telling ook zicht geeft op eventuele verschuivingen in de verspreiding en de hervestiging in gebieden.

Op de kaart met de 17 telgebieden (fig 3) is te zien dat er sprake is van bolwerken van Nachtzwaluwen te midden van uitgestrekte duingebieden waar de soort nog steeds niet naar is teruggekeerd. Dit is zoals gezegd een landelijk beeld: Veel kleine gebieden waar de vogel voorheen broedde blijven nog leeg, ook als nabijgelegen clusters zich wél uitbreiden. Zo is Schoorl inmiddels met 28 territoria een flinke cluster (in 2007 werd dit aantal nog door Sovon op zes geschat), maar is de kop van Noord-Holland en het Noord-Hollands Duinreservaat ten zuiden van Bergen nagenoeg leeg. In de duinen rond de staatsbossen bij Noordwijkerhout is al enige jaren sprake van een kleine cluster van momenteel minstens zes Nachtzwaluwen, maar in de rest van Zuid-Holland en Kennemerland ontbreken ze ook weer grotendeels. Texel, Vlieland en Terschelling doen het al een aantal jaren goed, maar Ameland en Schiermonnikoog blijven vreemd genoeg hierbij achter. In Zeeland tenslotte is er ook een cluster op Schouwen, maar ontbreekt de soort op de andere eilanden vrijwel geheel.

Discussie

De éénmalige telresultaten van 2024 sluiten goed aan bij de landelijke trend zoals Sovon

Sovon telgebied	Ha	Aantal territoria in 2024
Schiermonnikoog	656	0
Ameland	1685	1
Terschelling	2078	9
Vlieland	1058	7
Texel	1747	7
Petten-DenHelder	1151	1
Egmond/Zee-Groet	2607	28
Wijk/Zee-Egmond/Zee	2770	0
Noordwijk-IJmuiden	6179	6
Coepelduynen	172	0
Meijndel-Berkheide	2730	1
Solleveld-HoekvanHolland	564	0
Voorne	1007	0
Goeree	1002	0
Schouwen	1383	8
Walcheren	709	1
Zeeuws-Vlaanderen	356	0 *)
Totaal:	27854	69

FIG 3. Aantal territoria per telgebied na autoclustering van de waarnemingen die tijdens de tellingen tussen 19 en 23 juni 2024 verzameld zijn. *) Zeeuws-Vlaanderen is niet geteld, omdat de vogelwerkgroep aldaar nog de afgelopen jaren de potentiële gebieden geteld had, telkens weer op nul Nachtzwaluwen was uitgekomen en dit ook als schatting voor dit jaar heeft afgegeven.

die over het jaar verzamelt, en geven bovendien nog als extra's een grote groep gemotiveerde tellers de kans een volle maanwandeling te maken in onze fraaie kustgebieden. Ten tweede verbeteren ze voor terreinbeheerders het overzicht over de aantallen in hun gebied. En ten derde krijgt Sovon extra informatie over telgebieden waar anders niet zo gauw grondig geteld zou worden. Sovon ziet het liefst dat er meerdere tellingen plaatsvinden, liefst één tussen 15 juni en 30 juli en een tweede tussen 1 juli en half augustus, maar het belangrijkste is toch wel dat een telgebied op min of meer één en dezelfde avond in zijn geheel bezocht kan worden. Aandachtspunt is dat de zang-activiteit op het moment dat er gebroed wordt dramatisch kan teruglopen tot nog slechts één korte ratel vlak na zonsondergang. De afgelopen tellingen vielen rond de eerste

volle maan in juni en leken geen last te hebben van zo'n dip in activiteit, maar dat is natuurlijk lastig na te gaan en kan een telling behoorlijk vertekenen. Verder waarschuwt Sovon voor het meetellen van de roep ('oewiet'). In mijn tel-instructies vermeld ik dat zo'n roep als broedcode 1 moet worden opgegeven, zodat ze in principe niet meekomt met autoclustering.

Er zijn een boel factoren aan te wijzen die van invloed kunnen zijn op het succes van de Nachtzwaluw, zoals het voedselaanbod in de Sahel en de broedgebieden, problemen op de trekroutes, geschikte (niet vergraste) broedplaatsen, aanwezigheid van rovers, verbeterd zicht door toenemende lichtvervuiling (Groot, 2018). Daarnaast spelen lokale ontwikkelingen een rol. Bij Noordwijkerhout zijn de laatste jaren door exotene bestrijding veel open plekken in en rond de

dennenbossen gecreëerd, iets waar nachtzwaluw-populaties vaak enthousiast op reageren. In het Nationaal Park Zuid-Kennemerland en het Noord-Hollands Duinreservaat is sinds corona de recreatiedruk sterk verhoogd wat nadelig zou kunnen werken, maar het effect daarvan blijft moeilijk in te schatten omdat deze gebieden niet toegankelijk zijn na zonsondergang. En soms blijft het een raadsel. Zo was er begin jaren tachtig nog een cluster van tien territoria in het Nationaal Park Zuid-Kennemerland, en was die plots van het ene op het andere jaar weer verdwenen (Groot 2018). Wellicht verhuist naar Schoorl, want de opkomst daar viel min of meer samen met de verdwijning uit NPZK, maar dit is verder niet duidelijk. Dat veruit het grootste deel van de aan de kust broedende Nachtzwaluwen dit doet ten noorden van Bergen duidt op voorkeur voor biotopen met heidevelden. Onderzoek met zenders toonde aan dat Nachtzwaluwen zich overdag graag in hei schuilhouden (Kleunen 2007). Op de Wadden zijn dergelijke biotopen volop aanwezig, en komt de afwezigheid van vossen het broedsucces ongetwijfeld ook nog eens ten goede.

Het huidige beheer in veel duingebieden is gericht op het terugdringen van vergrassing en exoten, en het herstellen van dynamiek door afplaggen en plaatselijke houtkap. Dit zal de Nachtzwaluw ongetwijfeld ook ten goede zijn gekomen. Voor grootschalige bosgebieden kan de maatschappelijke discussie rondom boskap en kleinschalig bosbeheer wellicht juist wat ongunstiger uitpakken voor de Nachtzwaluw: bij Staatsbosbeheer zijn er sinds 2021 nauwelijks nog kapvlaktes groter dan 0,5 hectare gemaakt (Algemene rekenkamer, 2002). Kapvlaktes vormen een geliefd biotoop wat Nachtzwaluwen, in tegenspraak met genoemde langzame verspreiding, juist wél snel kunnen vinden en bezetten, maar na een aantal jaren ook snel weer verlaten. Zo trokken in 2019

enkele nieuwe kapvlaktes bij Bakkum tot veler vreugde nog twee nieuwe broedgevalen aan, maar werden deze in 2021 en 2024 niet meer aangetroffen.

In komende jaren wil ik graag meer tellingen uitschrijven. Na even oefenen op het onderscheid met de ratels van veenmol, sprinkhaanzanger en rugstreeppad is elke vogelaar al snel een nachtzwaluw-expert.

Wie nog niet meedoet maar eens mee wil doen is welkom, stuur dan een mail naar wim.de.groot@kpnmail.nl.

Dankwoord

Rest mij dank aan Joost van Bruggen van Sovon voor het helpen opzetten van de 17 telgebieden en natuurlijk aan de hoofdtellers van een aantal van de telgebieden, van noord naar zuid: Marcel Fennis, Robert Pater, Piet Zumkehr, Carl Zuhorn, Marc Plomp, Eduard van Amstel, Luella van Turnhout, Pieter Helsper, Hans Groot, Leo Schaap, Joop de Leeuw, Ton van Strien, Jacco Duindam, Petra Zondervan en Marcel Klootwijk.

Dit artikel is ook verschenen in Strandloper (2024-4) en in iets andere vorm in Tussen Duin & Dijk (2024-4).

Bronvermelding

- Algemene Rekenkamer (2022). Bosbeheer in beeld. Over (Staats)bosbeheer en de bossenstrategie.
- Groot, W. de (2018). Een ratelaar in de nacht. Recente waarnemingen van de Nachtzwaluw in de duinen. *Fitis* 54(4): 158-173.
- Groot, W. de (2019). Nachtzwaluw: terug van weg geweest?. *Tussen Duin & Dijk*, 18(2), 15-17.
- Hout, Piet van den (2006). Nachtzwaluwen op Texel in 2006. *LIMOSA* 80 (2007): 102-107
- Kleunen, A. van, H. Sierdsema, M. Nijssen, V. Lipman & D. Groenendijk (2007). Het Jaar van de Nachtzwaluw 2007. Sovon-onderzoeksrapport 2007/10. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.